

נאמנות כערך מוביל

מעגלי הזהות המותקפים כיום כאויבי החירות הם המעניקים לאדם משמעות. כדי לבסס אותם מחדש עלינו לקדם בשיח הציבורי את ערך הנאמנות

אחת הטענות הפופולריות נגד השקפת העולם השמרנית היא שהשקפה זו שלילית ביסודה, כלומר נטולת תוכן מצד עצמה ומכוונת בעיקר למיתון שינויים חברתיים חפוזים ולמניעת מהפכות. ובכן, האומנם השמרנות נטולת בשורה ערכית? במאמר זה אבקש להתייחס לאחד הערכים המרכזיים המכוונים בעיני את השקפת העולם השמרנית – הנאמנות. ערך זה נשכח בשנים האחרונות (ולמצער נשחק), אך השמרנות הישראלית המתחדשת תרוויח אם תשכיל להשיבו ללב השיח הציבורי.

לאה ויזל

בעידן שבו הערך העיקרי המועלה על נס בתרבות הכללית הוא חופש הבחירה של הפרט, הגיעה העת להתייחס ביתר כבוד לערך הנאמנות, ערך כה בסיסי בחיי משפחה וקהילה. אדם לא נולד לחלל ריק, אלא להקשר משפחתי, קהילתי ולאומי; מעגלי הזהות הבסיסיים הללו הם המעניקים לו משמעות. אולם למרבה הצער מעגלים אלה מסומנים כיום במחוזות ליברליים רבים כאויבי החירות וכדכאניים. למשל, בתפיסת העולם של הפמיניזם הרדיקלי, שהפכה למיינסטרים בעת האחרונה, מתואר הצורך בשבירת המחיצות בין הפרטי לציבורי כדי למנוע עוולות בתוך המשפחה – מה שמפרק במידה רבה את המסגרת המשפחתית כיוצרת זהות; במדעי הרוח מסתמנת גישה המתייחסת ללאומיות כהמצאה מאוחרת; ותאוריות קוויריות קוראות תיגר על הזהויות המגדריות הקלאסיות. הנאמנות היחידה השלטת בעולם הפוסט־מודרני היא הנאמנות לעצמי ולרצונותיי. אך מי הוא אותו עצמי שאליו אני מחויב? הנאמנות לבית ההורים, לקהילה וללאום היא שיוצרת זהות ושאיכות ובלעדיה אין משמעות לחירות הפעולה.

בדבריי אתמקד במעגל הזהות הראשוני והבסיסי ביותר, המשפחה, ואציע לראות בזוגיות ובמערך המשפחתי ברית המושתתת על נאמנות – בשונה מתפיסה ליברלית רווחת הרואה בקשר הנישואין הסכם חוזי (לכל היותר) שניתן לצאת ממנו בכל רגע נתון ללא הנמקה נוספת מעבר לעצם הבחירה בצעד כזה.

במקורות חז"ל העוסקים בסיבות העומק שהובילו לחורבן הבית השני מצוי סיפור מרתק על

ד"ר לאה ויזל היא דיקנית במכללת "אורות ישראל", מרצה למשפטים וליהדות.

'שולייית הנגר' (בבלי, גיטין נח ע"א):

מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו [=הנגר], ושוליא דנגרי הוה [=שוליה של נגר היה]. פעם אחת הוצרך רבו ללוות. אמר לו: שגַר אשתך אצלי ואלוונה. שיגר אשתו אצלו, שהה עמה שלשה ימים; קדם ובא אצלו. אמר לו: אשתי ששיגרתני לך היכן היא? אמר לו: אני פטרתיה לאלתר, ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך. אמר לו: מה אעשה? אמר לו: אם אתה שומע לעצתי – גרשה. אמר לו: כתובתה מרובה, אמר לו: אני אלווך ותן לה כתובתה. עמד זה וגרשה, הלך הוא ונשאה. כיון שהגיע זמנו ולא היה לו לפורעו, אמר לו: בא ועשה עמי בחובך. והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן, והיו דמעות נושרות מעיניו ונזפלות בכוסיהן, ועל אותה שעה נתחתם גזר דין. ואמרי לה [=ויש שאומרים]: על שתי פתילות בנר אחד.

סיפור נורא זה מעיד על קלקול שחלחל לכל שדרות החברה: אין מתוארים כאן פגמיהם של מנהיגי הציבור (כפי שמצוי בסיפורי קמצא ובר קמצא ודומיהם); זהו סיפורם של אנשים מן היישוב. מקריאה חפוזה נראה שהשוליה הוא האיש הרע בסיפור; אולם מקריאה מעמיקה יותר עולה שכל הצדדים בעייתיים וכי היחסים ביניהם מבטאים נכות רגשית ואטימות לב קשה: האישה דוממת; הנגר אדיש להתעכבותה; והשוליה מנצל את הסיטואציה באופן ציני. הנאמנות הבסיסית נעדרת. זאת ועוד, ההסבר החלופי החותם את המקור הנזכר מציין שהסיבה שבגינה נחרב הבית היא "שתי פתילות בנר אחד", היינו קיום יחסים אסורים בין איש ואשת רעהו – אולי אף בהסכמת אישה.

לנוכח מציאות עכשווית שבה אין מניעה לפרסם כנס בנושא פוליאמורה, ולנוכח העובדה שאין פוצה פה ומצפצף על בגידה במערכות יחסים כל זמן שמדובר ביחסים בהסכמה (למשל בין ידוענים או אנשי ציבור), סיפור שולייית הנגר מזהדה את קולו ומזכיר כי אובדן הנאמנות הוא חורבן – של יסודות החברה המתוקנת המושתתת על בתים בריאים ומוסריים.

המושג 'נאמנות' נושא מטען חיובי יותר מהמושג 'מחויבות'. הרב עמיטל הקדיש מאמר שלם לערך הנאמנות להלכה¹; ובהקשר זה הזכיר את סיפור החולדה והבור.² הסיפור מתאר נערה שנפלה לבור וניצלה על ידי נער לאחר שהבטיחה להינשא לו; הנער והנערה נשבעו זה לזו אמונים, העמידו את הבור וכן חולדה שעברה שם כעדים להבטחתם ההדדית, ונפרדו איש לדרכו; הנערה שמרה את הבטחתה בקנאות ואילו הבחור נישא לאישה אחרת; רק לאחר שילדיו מתו במיתה משונה, על ידי בור וחולדה, שמע הלה בקול אשתו, התגרש ממנה ושב אל אותה נערה.

הרב עמיטל רואה בסיפור זה מסר ברור שלפיו תכונת הנאמנות היא תכונה אנושית עמוקה וטבעית, ולהערכתו אף שבשנים האחרונות היא נשחקה מאוד, עתידה לקום תנועת-נגד שתשיב אותה אל מקומה הראשון; לא ייתכן אחרת. דומה שהוא הדין ביחס לנאמנות של אדם למשפחתו ולעמו: התפיסות הליברליות הקיצוניות הביאו את החברה למקום קיצוני ביותר שבו אין ערך אלא ל'התחברות' אישית; ולפיכך סביר להניח כי כוחה של התנועה הנגדית, השמרנית, ילך ויתחזק כתנועת מטוטלת. תאוריות שמרניות רואות ערך בכל מה שנצבר במסורת – במנהגים, במוסכמות החברתיות ובחוקים – הרבה יותר ממה שבכוחו של הפרט להשיג בכוח תבונתו לבדה; לכן נאמנות למסורת, להקשר המשפחתי, הקהילתי והזוגי היא ערך פוזיטיבי וחיוני.

אין להכחיש כי ישנם צדדים חיוביים בהתעצמותה של הבחירה החופשית, צלם האלוקים שבאדם, כחלק מצמיחתן של התאוריות הליברליות; אין ספק כי המעבר מעולם שבו הכול היה שאלה של 'סטטוס' (כולל מקום עבודה ותנאיה, בחירת בן זוג ועוד) לעולם שבו החיים מאפשרים בחירה הוא תמורה מבורכת המעצימה את מערכות היחסים הקרובות – מעצם היותן פרי בחירה מודעת. אולם, יש להיזהר שלא ללכת רחוק מדי – שלא לומר ללכת שולל – אחר אוטונומיית הפרט וזכותו לבחור בכל עת כיצד לחיות את חייו.

הבחירה האנושית מקבלת משמעות אך ורק לאור הקשר – של משפחה, עם ומסורת. הרב סולובייצ'יק היטיב לתאר את יחסי הנישואין והמשפחה כברית; היינו כהתרחשות בין שני אנשים אוטונומיים הנעשית מרצון ומבחירה אך עמוקה בהרבה מהסכם חוזי. בין חוזה הסכמי לברית ישנם שני הבדלים והם קשורים גם לנושא הנאמנות: האחד, בעוד שחוזה מתייחס לרוב לנושאי קניין ורכוש, ברית קושרת את כל צדדי החיים והאישיות; השני, בברית קיים מוטיב ההתמדה, המחויבות והנאמנות הטוטלית, ומוטיב זה נעדר מחוזה הסכמי. זוג הבא בברית נישואין עושה זאת מתוך הקשר של חיים ונאמנות לעבר; בני הזוג קושרים את גורלם זה בזה וכן בדור העתיד שכלפיו הם מחויבים בחינוך ובהעברת המסורת. עומק הקשר הזוגי מושגת על רכיב הנאמנות וכך גם הקשר של אדם להוריו, לילדיו, למדינתו ולמסורת אבותיו.

ישנה חשיבות עליונה להצבת הנאמנות כערך מרכזי לצד ערך הבחירה הזוכה כיום לבלעדיות. אדם ללא הקשר וללא מחויבות ונאמנות הוא אדם אומלל ובודד. אדם מאושר שייך לבת זוגו, להוריו, לילדיו ולקהילתו. רק מתוך הקשר יכול האדם לפעול בעולם.

2. הסיפור הוזכר ברמז בבבלי, תענית ח ע"א, והובא בהרחבה מסוימת בפירוש רש"י ותוספות על אתר. נוסח מורחב של הסיפור מובא בספרו של ר' נתן מרומי, הערוך, ערך 'חלד'.

1. הרב יהודה עמיטל, "בין התחברות למחויבות", חמש שיחות על תורה, נוער וחינוך, אלון-שבות: ישיבת הר-עציון, תשס"ג, עמ' 36-42.